

ISBN 978-86-82873-16-7

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ШЕЗДЕСЕТ ГОДИНА
ИНСТИТУТА ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК
С А Н У

ЗБОРНИК РАДОВА II

Уређивачки одбор:

др Гордана Јовановић, редовни професор, др Александар Лома, дописни члан САНУ, др Предраг Пипер, дописни члан САНУ, др Слободан Реметић, дописни члан АНУРС, др Стана Ристић, научни саветник, др Срето Танасић, научни саветник

Главни уредник:

Срето Танасић

БЕОГРАД
2007

CIP — Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

811.163.41(082)

ШЕЗДЕСЕТ година Института за српски језик САНУ : зборник радова II / уредник Срето Танасић. — Београд : Институт за српски језик САНУ, 2007 (Београд : Чигоја штампа). 223 стр. ; — 24 cm

Тираж 350. — Напомене и библиографске референце уз текст. — Библиографија уз поједине радове.

ISBN 978-86-82873-16-7

1. Танасић, Срето [уредник]

а) Српски језик — Зборници

COBISS.SR-ID 145325836

Рецензенти:

др Марта Бјелетић, виши научни сарадник, др Гордана Јовановић, редовни професор,
др Александар Лома, дописни члан САНУ, др Предраг Пипер, дописни члан САНУ,
др Слободан Реметић, дописни члан АНУРС, др Стана Ристић, научни саветник,
др Срето Танасић, научни саветник

Секретари редакције:

мр Владан Јовановић

Марина Спасојевић

Израду и штампање финансирало је Министарство науке Републике Србије.

Издаје:

Институт за српски језик САНУ, Буре Јакшића 9

Коректура:

мр Владан Јовановић и Марина Спасојевић

Припрема за штампу:

Давор Палчић (palcic@eunet.yu)

Штампа:

ЧИГОЈА ШТАМПА

Београд, Студентски трг 13

chigoja@eunet.yu

www.chigoja.co.yu

Тираж

350

САДРЖАЈ

Предговор	7
Радови	
Ружица Бајић: <i>О православним израцима у Речнику Мајнице српске и Речнику српскохрватског књижевног и народног језика САНУ</i>	9–20
Марија Вучковић: <i>Глагол оћузнути 'ослабити, омршавити; оронутти; омлохавити' — јужнословенски дијалектизам или континуантисл. основе *rylz-?</i>	21–33
Мирјана Гочанин: <i>О именима близанаца</i>	35–43
Марија Ђинђић: <i>Турцизми у седамнаестом тому Речника САНУ</i>	45–51
Ненад Ивановић: <i>Принципи формирања и организације корпуса Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ (у периоду од 1853. до 1953. године)</i>	53–78
Владан Јовановић: <i>О неким лексемама са оштрим тојмовним значењем 'гледати, поспитати' и њиховој лексикографској обради</i>	79–85
Марина Јуришић: <i>Неке акценатске занимљивости из ичињских села</i>	87–95
Наташа Марковић: <i>Преглед Вукове граматичке терминологије</i>	97–108
Милица Марјановић: <i>Ејноними са негативном експресивном конотацијом</i>	109–118
Драгана Настановић: <i>О акузативу једине неких именица мушког рода прве деklinационе врсте</i>	119–127
Веселин Петровић: <i>Зоонимски систем Горњих Сјерањана (код Пријепоља)</i>	129–137
Мирјана Петровић: <i>Неки проблеми у проучавању лексике свадбених обичаја</i>	139–145
Драгана Радовановић: <i>Преношење акцената на проклитику у говору Ваљевске Колубаре</i>	147–168
Данијела Радоњић: <i>О једном сегменту Вукове војвођанске лексике у Речнику САНУ</i>	169–176
Ана Савић-Грујић: <i>Географски распоред двеју фитонимских лексема у иризренско-шимочким говорима (клиј, окомак)</i>	177–189

Прикази

Наташа Вуловић: <i>Уз седамнаестџи џом Речника САНУ</i>	191–194
Бранкица Марковић: <i>Миодраг Јовановић, Говор Пашићровића</i>	195–202
Бојана Мојсиловић: <i>Рајна Драгићевић, Лексикологија срџског језика</i>	203–208
Марина Спасојевић: <i>Бојана Милосављевић, Форме учџивосџи у срџском језику</i>	209–211
Данијела Станић: <i>Иван Клајн — Милан Шийка, Речник сџраних израза и изрека</i>	213–217

Хроника

Виктор Савић: <i>Сџандардизовање сџаре ћирилице и њено регистровање у Уникоду</i>	219–223
---	---------

ISBN 978-86-82873-16-7, p. (109–118)

УДК 811.163.41'373.23

811.163.41'27

2007.

МИЛИЦА МАРЈАНОВИЋ

ЕТНОНИМИ СА НЕГАТИВНОМ ЕКСПРЕСИВНОМ КОНОТАЦИЈОМ

У раду се анализирају и пореде полисемантичке структуре етнонима *Влах*, *Бодул*, *Еро*, *Шијак*, *Безјак* и *муџлак*. Наш циљ је да осветлимо нека од значења тих етнонима са лингвистичког, социolingвистичког, етнолингвистичког и етнопсихолошког аспекта.

Кључне речи: етноним, етник, *Влах*, *Бодул*, *Еро*, *Шијак*, *Безјак*, *муџлак*, полисемија, колективна експресија.

Људи који живе у непосредној близини на различите начине доживљавају једни друге. Познато је да је још старогрчки историограф Херодот забележио да се тадашњи свет дели на Хелене и Варваре, при чему су Варвари сви они који не припадају хеленској цивилизацији, а самим тим мање су вредни, њихова култура се сматра неразвијеном и потцењена је у односу на грчку, па је из таквог става проистекло и једно од данашњих значења речи *варварин* „припадник непросвећених, нецивилизованих народа; некултуран, груб човек, грубијан, дивљак“ (*Речник српскохрватског књижевног и народног језика* — у даљем тексту РСАНУ). Уочавајући разлику у пореклу, месту становања, језику, занимању, вери, облачењу, обичајима и култури уопште, људи с једног подручја, једног занимања или једног статуса формирају своје ставове и уобличавају своје мишљење о људима који су по неком од тих обележја другачији од њих. Најчешће се суседи потцењују, омаловажавају, о њима се говори с подсмехом, умањују се њихове вредности и врлине, а истичу недостаци и мане, и то већином произвољно, само на основу нагађања и раније устаљених предрасуда. Такав суд се преноси с колена на колена и опстаје у народу. Циљ овог рада ће бити да покаже само неке од тих односа и ставова према одређеним групама због којих се етноними¹ семантички богате и до-

¹ Под етнонимима ћемо у раду подразумевати „име које означаје народносну или етничку скупину“ (Симеон 1: 325 s.v. етноним), као и локалне и покрајинске називе делова становништва. У истом значењу користимо и термин етник, како је и у

бијају негативне експресивне конотације. Међутим, треба нагласити да је ово веома комплексна и сложена тема која захтева детаљније истраживање и већи простор.

Полисемантичку структуру лексеме *Влах* у РСАНУ чине следећа значења: „**1. а.** становник Влашке (румунске покрајине); онај који је пореклом из Влашке; **б.** нар. назив за припаднике румунске националне мањине или уопште човек румунске народности; **2.** нар. назив (често погрдан) за припадника друге вере, човека из другог краја и сл.; **а.** припадник православне вере, обично Србин (за католике и муслимане на територији бивше Аустро-Угарске); **б.** хришћанин за муслимане; **в.** католик (за травничке муслимане); **г.** католик који говори као Србин тј. новоштокавски (за подравске старинце); **ђ.** сељак са копна (за далматинске варошане и острвљане); **3.** човек из Влашије (крај у југозападној Истри)“.

Етноним *Влах*, који се јавља у више различитих облика *Влах*, *Влај*, *Вла*, *Ллах*, пејоративно *Влауца*, подругливо *Влајо* (пл. *Власи* и *Ласи*), веома је стар и сматра се да му је порекло у имену једног келтског племена које су Римљани звали *Volcae*, а Германи *Walhos* (старовисоконемачки *Walh* или *Walah*). Касније Германи тако називају Келте, а после романизације келтске Галије постаје општи назив за Романе: Французе, Италијане, Румуне² итд. Словени су то име преузели што директно од Германа, што посредством грчког језика (Енц. Лекс. 7: 642 s.v. Власи). По свему судећи, нетачна је, али занимљива белешка Ивана Стојановића да неки реч *Влах* изводе од речи „власт“ „јер би лако могло бити да је то име запало власнике (Римљане), старе пребиваоце земаља (гдје се сад налазе Срби и Хрвати) који у навали ових двају племена, не могући избјећи у приморске градове и на отоке далматинске, заосташе као сужњи, да обрађују за придошлице своју властиту земљу. Доцније кад овладаше Турци некијем крајевима, опет многи Срби и Хрвати бише прометнути у ред Влаха, да робују Турцима, јер нијесу могли измакнути за времена преко Дунава и у Далмацију иза пропасти на Косову“ (Стојановић 1900: 164). Овде видимо најпре статус староседелаца Римљана пред најездом Словена, а касније Срба и Хрвата по доласку Турака. Показује се да је за ширење

Енциклопедијском рјечнику лингвистичких назива (Симеон 1: 325 s.v. етноним, етник).

² И данас је у народу раширено схватање да су *Власи* припадници румунске националне мањине, а потврду за то налазимо и у Вуковом Рјечнику где он наводи да су прави *Власи* Румуни у Банату.

значења лексема *Влах* важно то што она углавном означава подређено становништво које је у туђој служби.

Видимо да је лексема *Влах* веома стара и да има многа значења, која је добијала и мењала у зависности од времена и краја у којем се употребљава. Лексема које су дуго у речничком фонду једног народа временом се богате новим значењима. Може се рећи да је ова лексема најпре означавала староседеоце које су Словени затекли по доласку на Балкан (романизирани Илири, Трачани и др.). Ово значење се проширило у средњем веку на романске народе уопште и најчешће се у облику *Лак* ова реч употребљавала за Италијане. Тако се део Загреба из XIII в. *Vicus Latinorum* зове и данас Влашка улица.

По доласку Словена, староседеоци се повлаче у неприступачне пределе, где живе на ранији начин и делимично чувају свој романски језик. Њих Словени називају *Власима*, и то је једно од најраспрострањенијих значења ове речи, али које се не помиње у РСАНУ, јер нема денотат у савременом језику: омање скупине које живе у брдским пределима као номадски сточари. Видимо да етним *Влах* није представљао само етничку него и социјалну разлику према староседеоцима. Тим *Власима* заједнички су порекло, језик и занимање — номадско бављење сточарством, чиме су се они доста разликовали од осталог становништва. Док земљорадник не напушта своју земљу, пастир се не везује ни за какво подручје. *Власи* живе у својим катунима, њихова села нису стална. Основна особина им је покретљивост, тј. премештање, сељење из зимовишта у летовалиште и обрнуто. Иако су *Власи* ослобођени закона који важе за остало становништво, у српској средњовековној држави постоје закони и за њих. *Власи* се спомињу у Душановом закону, у којем се забрањују мешани бракови између *Влаха* и Срба како земља не би остала пушта због сталног сељења. У средњовековним правним актима чак постоје посебне одредбе којима се регулише њихов статус. Они су обавезни да дају траварину, део сточног приплода, да напасају стоку свог феудалног господара и сл. Такође су обавезни да буду војници. Различит начин живота, као и другачији третман пред законом доприносе њиховој социјалној инфериорности и због тога их локално становништво мање цени. *Власи* имају доста утицаја на српско сточарство, на начин чувања стоке, прављење производа од млека, на сточарску терминологију (*каџун*, *брнза*, *бач* и др.). „У јесен, после Крстов-дана или после Петков-дана пастири су напуштали летње станове и силазили са стоком са планина. Власи су ишли у приморја или у топлије котлине. Изгледа ми да су Срби сточари, у колико су они преузимали то сељакање у удаљенија зимовишта, угледали се у томе на саме Влахе“ (Костић 1921: 55).

Као што смо рекли, *Власи* су живели у катунима, нису били стално насељени. Због тога се за њих везује покретност и несталност и код осталих народа остављају утисак непоузданих суседа, што је остало забележено и у народним умотворинама: „О Турчине, за невољу куме, а ти, Влаше, силом побратиме“. Пословица „ни у тикви суда ни у Влаху друга“ односила се на реч *Влах* у значењу румунски пастир, а са промењеним значењем јавља се и у другим крајевима, у Босни: „ни у лонцу суда ни у Влаху друга“, у Лици код староседелаца Хрвата: „ни у мору мире ни у Влаха вире“. У вези с њиховим начином живота је и пословица „у богата Влаха скупа шеница“; пошто су се бавили сточарством, пшеница је код њих била на цени.

Занимљив је пренос значења од *Влаха*, као припадника народа који говори једним од романских језика, на Словене, тачније на становништво српске националности. Асоцијативне везе су изазване социјалним положајем *Влаха* у старој српској држави у средњем веку, што се вербализовало стварањем полисемантичке структуре ове речи и великог броја секундарних значења. Значење речи *влах* метафоричким путем се преносило и ширило на све оне који се баве сточарством без обзира на порекло, те национално име *Влах* постаје синоним за пастира. Тај семантички прелаз био је утолико лакши што су *Власи* великим делом имали словенска имена. Уз то су *Власи* били и билингвални говорници.

Преношење имена *Влах* на Словене догодило се у различитим средиштима: у Босни, на Косову, на млетачкој територији у Далмацији и у Војној крајини. Нас у овом раду занима развој значења са другљивим призвуком. На полисемантичку структуру ове лексеме највећи утицај имао је низак положај *Влаха* на социјалној лествици. Та семантичка компонента утиче и на развој погрдних и подсмешљивих значења ове лексеме. Оваква значења се развијају на основу колективне експресије да су *Власи* народ који је заостао у материјалном и културном погледу, назадан и примитиван.

По доласку на Балкан, Турци су сав окупирани и потлачени немуслимански народ погрдно називали *власима*. Они на тај начин праве и конфесионалну и социјалну баријеру између себе и својих вазала. Реч *влах* Турци су прихватили од Срба који су прешли у ислам и који су дајући погрдна имена онима што су остали у својој вери желели да истакну свој презир према њима. Занимљиво је да се тај однос између муслимана и хришћана сачувао на просторима где има доста муслимана: на Косову и у Босни, али селективно, тј. не односи се на све хришћане, већ само на православне Србе, па по бележењу Г. Елезовића „на Косову Турци зову рисјане Србе *Власима*“. „Муслимани у Бо-

сни власима називају само православце, осим у травничком округу где су мухамеданцима власи католици, а православце једноставно зову 'рисјани' дочим у Подравини хрватски 'мужи' зову 'Власима' оне католике који српски говоре"³ (БК 1904: 1214). Код Даничића налазимо податак да су само православци *Власи*, и то најчешће Срби: „Власи су назив православних хришћана грчкога обреда, понајвише Срба, које су Власима називали Турци, а затим и други“ (Даничић). Код Вука под другим значењем налазимо да су потурчени Срби у Босни и Срби католици у осталим областима називали тако православне Србе „као за поругу“ (Вук Рјечник). То име добија пејоративни призивок, и на тај начин се истиче припадност правој вери и презир према онима који исповедају другу веру.

Пред турском војском српски народ је бежао на млетачку и аустријску територију. Тада реч *влах* почиње да се употребљава пејоративно и погрдно као ознака за Словене који се селе из Турске. У Угарској је за бегунце из крајева под турском окупацијом било раширено име *Раишани*, у Далмацији звали су их Млечани *Морлацима* (*Мауро-Влахи*, *Црни Власи*), а у северозападним покрајинама према Словенији и у хрватском приморју јавља се и име *Ускок*. Ускоке зову *Власима*, а и они себе тако зову; „оваково називање од стране Словенаца ни у садашњости ни у прошлости није никад имало ништа увредљивог, као што је то случај понекуда у Хрватској, пак нам је услед тога разумљива чињеница, што се разувиди из историјских споменика, да су се и Ускоци сами називали и поносили тим именом“ (Мал 1924: 182). *Влах* као ознака за крајишке досељенике може се потврдити од XIV века. Хрвати прихватају тај назив за Србе који се досељавају у Војну крајину. Синоним овом називу је реч *ришћанин*, која је лишена пејоративног призвука. Различита вера и нетрпељивост према дошљацима који заузимају територију имају као последицу стварање пејоративног значења назива *Влах*.

Становници Дубровника, које су због великог присуства романског елемента становници залеђа звали *власима*⁴, почињу временом *власима* да зову не само брдске номадске пастире, већ и све сељаке из унутрашњости. На тај начин они желе да истакну супротност између свог вишег социјалног положаја, своје културе и цивилизације и зао-

³ Подравски старинци католици зову *власима* католике који говоре као Срби, тј. који говоре новоштокавски. Слично ћемо видети код етника *Шијак* — онај ко другачије говори доживљава се као мање вредан и остали му се ругају.

⁴ Ту је за метафорични пренос значења битна близина и бројност Романа на том простору.

сталог патријархалног живота сељака из залеђа, њихове грубости и простоте.⁵ „У Дубровнику зову Власима у опће све пребиваоце Херцеговине, спадали они источној или западној цркви ... зову још сваког хришћанина источне цркве био Грк, Рус и ост. 'Влахом'" (Стојановић 1900: 164). Код Вука, као објашњење уз треће значење речи *Влах* налазимо следећи текст: „у Далмацији грађани и варошани и острвљани зову Влахом свакога сељака са суше земље, које му драго вјере, а што се нашијем језиком онамо зове Влах, оно се Талијанскијем и по овоме Њемачкијем зове Морлак (*Morlacco*). Ријеч ова Влах онамо није никака поруга, јер и сами Власи за себе реку, н. п. кад се какав правда да каквога господина није дочекао и угостио као што треба: 'опростите, господине, ми смо Власи; у влашкијем кућама овако се живи'. А као што грађани и варошани и острвљани овога Влаха зову Морлаком⁶, тако Власи острвљанина зову, и то поруге ради, бодулом а острвљанку бодулицом" (Вук Рјечник). Иако код Вука налазимо податак да је реч *Влах* прихваћена, ипак није тако у свим крајевима, па свако од себе одбија то име и додељује га комшијама: „Сада Сплићани и Трогирани хоће да назову Влахом и прве околне сељаке из Солинског Поља и Сегета, а ови тако називају оне од Клиса и тако даље према залеђу; тако је и у осталој Далмацији. Нико не прима назив Влах или Морлак и преноси га даље на исток према копну" (Цвијић 1922: 74). Другим речима, овде етник *Влах* означава само територијално одређење.

Приморци оне из залеђа зову *Влах* или чешће *Влајо*. Тај назив има погрдан призвук, па за узврат сељаци острвљане и приморце исто тако подругљиво зову *Бодулима*, о чему сведочи и Вук, а та подела се задржала и данас, што можемо утврдити летимичним погледом на хрватске форуме на Интернету. „Оточанима Бодулима Влах значи становнике копна око Биокова ... Народ зове и нове досељенике Власима, иако су католици. Тако у Истри Власи су новији досељеници ... у опреци према старосједиоцима Безјацима. Становнике Маслинице на Шолти, премда су католици, зову остали Бодули Власима. Једнако тако зову Хварани становнике Сућурја, а Брачани становнике Сумартина" (Енц. Југ. 8: 514 s.v. Влах). Овде је разлог називања чисто територијалне природе.

⁵ Такође се употребљава и реч Морлак као назив за континенталног сељака уопште (итал. *Morlacco*, грч. *Maurovlachus*, „црни Влах“). И сам Гете језик Хасанагинице назива *morlakisch*. За разлику од Влаха по приморским градовима у Далмацији, они по планинама у унутрашњости прозвани су *Мавровласи*, тј. *Црни Власи*.

⁶ Млечани су под тим називом подразумевали све становнике који за време турских ратова са Балкана долазе на њихову територију (прим. аутора).

Бодул је етник којим становници на копну зову острвљане у Кварнеру, Брачане и Хваране. Народ Сињске крајине и Загорја назива острвљане и приморце средње Далмације *Бодулац* с подругљивим значењем. Називи *Бодулија* и *Бодули* су погрдни, подругљиви називи којим на горњем и средњем Јадрану становници унутрашњости називају становнике обале, а ови опет острвљане. Заузврат острвљани зову становнике обале, а ови опет људе из унутрашњости *власима*.

Бодул је пејоративни етноним, чије се порекло различито објашњава, па се он изводи од тал. *botolo* „псето мало, а љуто, и човјек пакостан, а нејак да би коме могао досадити“ (РЈА). Вероватније је да је изведено од млетачког *bodolo* — омален дебелко, надимак за војника-пешака из Далмације (Енц. Лекс. 1: 527 s.v. Бодули). Народна етимологија доводи ову реч у везу са „бадати“, јер су острвљани у борбама са гусарима боли непријатеље дугим кољем. У колективној импресији копнених становника *Бодули* су људи ограничене памети, без лукавости. О њима постоје многе досетке у којима их карактеришу као шкрте људе ограничене памети, али то се правда њиховим сиромашним и тешким животом. Данас то више није назив који вређа.

Односе између суседа лепо илуструје пример из Пољица: „И ближи и даљи сусиди зову јазик у Пољицин ’рваски. Брачани и ближњи оточани знаду се подругиват Пољичанин, да су Власи, Мурлаци и да говору по влашку, а опет Крајишници, Имоћани и Сињани знаду бацит прид нос Пољичанин, да су Бодули, јер занашају на приморску. И горњи Пољичани ругају се доњин, да су Бодули, а ови опит њима да су Власи, јер су прико вр’а, за Мосорон, завршани. Поспрдивају се људи горње руке: Пољичани чачани, ча вам козе не ору, дуга врата јарам носит не могу“ (Иванишевић 1903: 247). „Пуно је различита роба у Пољицин. Горњи Пољичани имају свој особити крој, наличан на сињски и цетињски; доњи занили се за Сплићанин и Каштеланин и носу робу по њи’ову шесту и кроју; сридњи баш по души говорећ најбоље су придржали стару пољишку одићу и обућу. По роби ћеш одма’ распознати ко је од приморја, ко иза врва или сридњи’ Пољица, а ко сприко Мосора из Доца. И стога се приморци у шали подругују Дочанин, да ин је роба ’влашка’, а они опет приморцин да је њи’ова ’бодулска’, да ин је роба испримишана, да ин се не зна јесу ли власи или артежани (грађани)“ (И.: 302).

Еро је шалив и подругљив назив који су најпре Херцеговцима доделили њихови суседи. Турска освајања изазвала су миграције и расељавања у северне и североисточне области. За те досељенике усталио се назив *Еро* и *Херо*, у Шумадији *Ерцов*, око Дрине *Ерцул*, а на Косову *Јерац*. Они своје комшије зову *Шијацима*. Иако се најчешће

Ужичани називају *Ерама*, не може се тачно одредити територија на којој живе *Ере* јер су прелазне зоне велике. „Кад се пође од Дрине [од Братунца], на запад, сви себе сматрају Бурама и оне западније Ерама“ (Симић 1978: 15). Крајеви у којима живе *Ере* одликује се богатством народних умотворина, нарочито епских песама и анегдота. Они су познати по бистрини, духовитости, лукавости, довитљивости и предмет су многих шаљивих прича. РСАНУ као једно од значења ове речи, даје и „духовита, мудра особа, шерет-будала“, како је најчешће *Еро* и приказан у народним приповеткама, што показује каква је слика *Ера* у колективној слици света.

Безјак је пејоративни етник истог реда као и *Бодул*. *Безјак* је, по РСАНУ, становник Безјачије (област која обухвата пазински срез и горњи део поречког среза у средњој Истри), а као апелатив „глупак“, „блесавко“, „букван“, „простак“, „незналица“. *Безјак* је и у Вуковом Рјечнику и у РЈА „лудак“: „иди, безјаче један рече отац сину кад учини или рече што лудо“. Скок изводи ову реч од латинског *bisovalis*, „који има два јаја“, према томе *безјак* је пејоративна, увредљива изведеница: онај који је без јаја (Скок 1, 144 s.v. безјак). Фран Илешић 1927. године бележи да је та реч већ ретка и застарела, а да код говорника из различитих крајева има углавном слична значења — глуп, блесав човек или чешће дечак, сулуд, махнит човек, лудак, али и убог човек, сиромах. То је и основно значење⁷ из ког је изведен етник којим штокавци и чакавци називају кајкавце, затим се тако називају хрватски кајкавци између Драве и Саве, тако се разликују староседеоци Хрвати чакавци у Истри од досељених истарских Словенаца, тако и кајкавци преко Купе називају кајкавце између Купе и Муре. „Безјак (*Wosiakh* = Божјак) значи исто као Хрват, Далматинац, Бошњак, а штајерским Словенцима посебно становник хрватског загорја. У XVI. веку у време, дакле, кад се ново становништво насељивало у покрајине словинског наречја, звали су Безјачијом тадању Славонију између Драве и Саве, особити околицу града Вараждина“ (Мал 1924: 83). Становнике западно-јужне Истре комшије из средње Истре зову *Власима*, а ови њих *Безјацима*. „Међу Власима је реч 'безјак' врст поруге, презира према тобоже мање вредним људима; обратно међу Безјацима реч Влах значи страшна, жестока, крволочна човека, тата, хајдука, разбојника“ (Илешић 1927: 78). Касније се те речи употребљавају у шали и без погрдног призвука.

⁷ Супротно овом мишљењу које налазимо код Скока, Ф. Илешић сматра да је „Безјак првобитно етнографско име ... Према томе ће и подругљиво значење бити истом секундарно“ (Илешић 1927: 90–91).

Још један етник који је имао првобитно пејоративно значење је *Шијак*. Ова реч још није обрађена у РСАНУ, а у РМС има два значења: „1. подсмешљив надимак којим се узајамно називају становници више крајева нашег штокавског подручја због разлика у говору; 2. сељак икавац из околине Славонске Пожеге“. Белић каже да је „Шијак онај ко 'заошијава' у говору“ (Белић 1939: 192). Сведочанство о томе имамо у Вуковом Рјечнику: „Херцеговци зову Шијацима све Србље, који не говоре као они (н. п. *лијейо*, *бијело*, *млијеко*, *кољено*, него *лејо*, *бело*, *млеко*, *колени* и т. д.); а Сријемци и Бачвани зову Шијацима Херцеговце, Далматинце и Хрвате. У Србији се кашто састану у вече Херцеговци и Шијаци (као н. п. на комидби), па се читаву ноћ надговарају, т. ј. Херцеговци приповиједају за Шијаке штогођ човјек луђе и смјешније може измислити, а тако опет Шијаци за Херцеговце; и то се све чини у шали и у смијеху“.

Још један назив погрдног значења за припадника друге скупине становника је *мућлак*. Иако само порекло речи није баш најјасније, у РСАНУ се доводи у везу с придевом „мутава“, „нем“, тј. с именицом „мутавац“. *Мућлак* још значи и „тупав, приглуп, глупав човек; неспретан, несналажљив човек“ (РСАНУ). „У Лици се мутлак говори за човјека будаласта, сулуда“ (Богдановић Ј., РСАНУ). У Вировитици је *мућлак* „прост неотесан човек“ (Маретић Т., РСАНУ). Тако католици зову Србе око Глине у Банији. Видели смо да је конфесионална припадност чест разлог за издвајање и подсмевање. Занимљиво је и то да досељеници мутлацима зову староседеоце у једном делу Босанске крајине: „Староседеоци су називали досељенике 'кавури'. Ови њих 'рајкани' ... а и 'мутлаци'“ (Рађеновић 1925: 180). „Тим именом зову Срби наш српски народ који живи на граници Босне, али са оне стране. Знаду да су и они Срби, али их сматрају као инфериорније од себе“ (Банија, Шкарић М., РСАНУ).

Приликом праћења семантичких процеса у развоју етнонима и назива становника као што су *Влах*, *Бодул*, *Еро*, *Безјак*, *Шијак* и *мућлак* могу се уочити велике сличности. Може се закључити да су сви полисемантични. Занимљиво је и то да се често приписују дошљацима, јер су они непожељни, пошто староседеоци не желе ништа с њима да деле, тако да ови погрдни етници представљају вербализацију њиховог односа према новим суседима. Опште место је и одбијање погрдног етнонима од себе и освета кроз надевање новог пејоративног имена. Погрдни етноними обухватају читаве народе или социјалне слојеве, али се могу наћи и на веома малом простору, када се односе на невелику заједницу, што отвара могућност за нова истраживања.

Литература

- Белић 1939:** Александар Белић, Из живота речи, *Наш језик* VI/7–8, Београд, 177–202.
- БК 1904:** *Бранково коло за забаву, поуку и књижевност*, Сремски Карловци.
- Вук Рјечник:** Вук Стефановић Караџић, *Српски рјечник исјумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*, Београд 1935.
- Даничић:** Буро Даничић, *Рјечник из књижевних сјарина српских* I, 1863.
- Енци. Југ.:** *Enciklopedija Jugoslavije*, I–VIII, Zagreb 1956–1951.
- Енци. Лекс.:** *Enciklopedija Leksikografskog zavoda*, I–VII, Zagreb 1955–1964.
- Иванишевић 1903:** Frano Ivanišević, Poljica, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* VIII, Zagreb, 183–336.
- Илешкић 1927:** Фран Илешкић, „Безјак“ и „Безјаци“, *Српски дијалектолошки зборник* III, Београд–Земун, 71–97.
- Костић 1921:** Коста Костић, *Грађа за исјорију њољопривреде код нас*, Београд.
- Мал 1924:** Јосип Мал, Ускочке сеобе и словенске покрајине, *Српски етнографски зборник* XXX, Љубљана.
- Рађеновић 1925:** Петар Рађеновић, Белајско поље и Бравско, *Српски етнографски зборник* XXXV, Београд, 125–281.
- РЈА:** *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII, Zagreb 1881–1975.
- РМС:** *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–VI, Матица српска — Матица хрватска, Нови Сад — Загреб 1967–1976.
- РСАНУ:** *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, САНУ, Београд 1959– .
- Симић 1978:** Милорад Симић, *Говор села Обади у босанском Подрињу*, *Српски дијалектолошки зборник* XXIV, Београд.
- Скок 1971:** Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV, Zagreb 1971–1974.
- Цвијић 1922:** Јован Цвијић, *Метанастасичка кретања, њихови узроци и последице*, *Српски етнографски зборник* XXIV, Београд.

Резюме

Милица Марьянович

ЭТНОНИМЫ С НЕГАТИВНОЙ ЭКСПРЕССИВНОЙ КОННОТАЦИЕЙ

Автор исследует полисемантическую структуру этнонимов с негативной коннотацией типа *Влах*, *Бодул*, *Еро*, *Шијак*, *Безјак*, *мућлак*. Анализ материала позволяет сделать вывод, что бранные, ругательные этники представляют вербализацию отношений субъектов, отличающихся между собой по некоторым своим характеристикам и которые противопоставлены друг другу по некоторым существенным признакам (вера, нация, язык, происхождение, территория, профессия и т.д.). Ругательные этнонимы отталкиваются от себя и приписываются другим, а в качестве отщепенца придумывается новое пейоративное наименование.